

УДК 070:025.2:004.67

Людмила Білименко,

мол. наук. співроб. відділу газетних фондів НБУВ

**СТВОРЕННЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ГАЗЕТНИХ ФОНДІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО,
ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ
В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

У статті визначено основні етапи створення газетного страхового фонду. Окреслено критерії для першочергового відцифрування газет з подальшим перенесенням їх на електронні носії інформації.

Ключові слова: газетні фонди, мікрофільми, мікрофіші, електронні носії, відцифрування.

Розвиток Української держави неможливий без вивчення та збереження її історико-культурного надбання. Збереження цього надбання є важливим завданням, що постало перед усіма бібліотеками нашої країни, зокрема і НБУВ.

Зростання інтересу до інтернету як джерела інформації, змушує Бібліотеку впроваджувати сучасні інноваційні технології в практику своєї роботи, створювати власні електронні ресурси, зокрема, й шляхом відцифрування своїх фондів, поповнювати фонди не лише друкованими виданнями, а й їх електронними версіями. Над виконанням цих завдань працює і відділ газетних фондів НБУВ.

Газетний фонд щорічно поповнюється тисячами видань різного типу та спрямування. На кінець 2012 року він налічує понад 220 тисяч річних комплектів газет (це близько 25 мільйонів номерів), які є доступними для широкого кола користувачів. Значну частину фонду складають газети, що виходили на території України впродовж 1818–1916 років. Саме вони найчастіше привертають до себе увагу найрізноманітніших категорій користувачів: вчених-книгознавців, бібліографів, літературознавців, краєзнавців, істориків, журналістів, викладачів вишів, студентів і можуть задовольнити їх наукові та інформаційні запити. Відомо, при інтенсивному використанні газета швидко зазнає фізичного старіння. Терміни фізичного

старіння не завжди збігаються з моральним старінням інформації. Хтось гадає, що вчорашня газета не має цінної інформації для людства. Та це зовсім не так. Інформація, що міститься в газетах, залишається актуальною, цікавою, а іноді вона є єдиним джерелом для дослідників у різних галузях знань. Газетні документи тривалого зберігання, що знаходяться у відділі, поступово руйнуються, тому в НБУВ і в газетному відділі як структурному підрозділі ведуться пошуки нових можливостей та технологій збереження фондів, зокрема, газет. До недавнього часу переносили газети на мікроносії з метою створення страхового фонду найбільш цінних у науковому та історичному відношенні видань. Ще у 1986 році були розроблені «Перспективи розвитку ВГФ на 1986–1990 роки» [1], що включали перенесення переважної частини фонду на мікроносії. Першою чергою планувалося мікрофільмування фондів легальної та нелегальної більшовицької преси та фонду українських газет 1917–1945 років, оскільки газети періоду революції 1917 року друкувалися на неякісному, часто обгортковому папері, текст з роками вицвітав. Цей фонд складав близько 10 032 підшивок [1], а переведення фонду українських газет 1917–1945 років на мікроносії давав можливість звільнення 176 м² площі газето-сховища [1]. Вже у 1987 році відділ зробив першу спробу перенесення фонду українських газет на мікрофіші. На той час ця спроба була єдиною можливою, проте вона виявилася невдалою. Роботи виконувалися на недосконалім апаратурі, що створювало великі об'єми реставраційних робіт [2].

У 1994 році до відділу надійшло замовлення від американської фірми «East View publications» на мікрофільмування колекції «неформальних» газет. Замовники, своєю чергою, забезпечували відділ безоплатно одним комплектом колекції на мікрофішах. Зараз у відділі газетних фондів зберігається 5095 мікрофіш газет 1989–1994 років та 388 мікрофільмів на газети 1905–1994 років. У той час для користувачів був придбаний апарат типу «Пентакт», але психологічно вони не були до нього готові, оскільки читати весь текст на екрані дуже важко, а більш того, якщо потрібна інформація віддалена на плівці на десятки і сотні кадрів. Позитивним був той факт, що і мікрофільми, і мікрофіші займають мало місця для зберігання (в одному столі можна тримати тисячі мікрофіш), проте в той час у відділі бракувало необхідних апаратів для їх перегляду і тому мікроформи майже не використовувалися.

На думку спеціалістів, у найгіршому стані, на даний момент, перебувають газети другої половини XIX – першої половини XX століть.

Тому, коли у 2005 році з'явилась можливість перенесення оригіналів газет на сучасні електронні носії, вирішено відцифрувати саме цю частину фонду.

Насамперед, у відділі провели моніторинг газет, що виходили в Україні до 1917 року. Відбір газет до відцифрування відбувався за такими критеріями: цінність видання як складової вітчизняної культури, загроза повного руйнування газети, що не підлягає реставрації, незначна кількість примірників та підвищений попит у користувачів бібліотеки. Наступний етап – підготовка до відцифрування: перегляд кожної сторінки газети, виявлення сторінок, яких бракує, заміна дефектних сторінок. При можливості доповнення газети підбирають два екземпляри одного видання і відцифрують кращий. Часто буває, що у відділі є лише неповний комплект газет, а відсутні номери є в інших бібліотеках. Але, на жаль, поки що не створено єдиного центру з відцифрування газет, який би дозволив зберігати повні примірники відцифрованих видань. Хочемо зазначити, що перш, ніж скласти план робіт з відцифровки газет, у відділі попередньо проаналізовано роботу інших бібліотек на предмет того, чи не відцифровуються вибрані нами газети в бібліотеках України. У результаті з'ясувалося, що, наприклад, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка оцифрує лише газети свого регіону: «Вісті ВУЦВК» (1921–1923, 1929–1933 рр.), «Земля і воля» (1917–1918 рр.), «Южный край» (1893 р.); на сайтах Одеської державної наукової бібліотеки імені Горького, Донецької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Н. К. Крупської, Парламентської бібліотеки України, Центрального державного історичного архіву України відомості про відцифровані газети відсутні. Відомо, що Книжкова палата України розробила проект «Формування національного газетного фонду України», який передбачає переведення на електронні носії газетних видань періоду 1917–1940 рр.

Відділ газетних фондів співпрацює з різними державними установами і результатом такої співпраці є спільний проект НБУВ і бібліотеки ім. О. Ольжича – довідник по газеті «Українське слово» [1]. На основі паперової версії створено її електронний варіант періоду 1941–1942 років (у 1942 році газета стала називатися «Нове українське слово»). Ще один спільний проект з відцифрування газет – «Громадська думка» (1905–1906) і «Рада» (1906–1914) НБУВ і Інституту української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Такі проекти дають можливість поповнити фонди відсутніми примірниками, дозволяють користувачам

швидше і оперативніше ознайомлюватися зі змістом газети в її електронному вигляді. Але не завжди газету можна відразу передати на відцифрування, оскільки переважна їх більшість знаходиться у стані, непридатному для використання. У такому разі газету, по можливості, розшивають, якщо прихований текст, реставрують. Після відцифровки газета повертається до фонду і відвідувачі користуються лише її електронною версією.

Отже, захист інформації забезпечується за рахунок того, що створюється страховий цифровий фонд. Страхова копія записується на оптичні диски довгострокового зберігання (UDO) об'ємом 60 гігабайт, які зберігаються у відділі програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж. Дві інші цифрові копії (на CD чи DVD дисках) – у відділі газетних фондів. Саме ці копії і видаються користувачам. Але вважаємо, що рано стовідсотково покладатися на дані цифрові носії інформації, оскільки точно невідомий термін їх зберігання. Деякі фірми заявляють, що при дотриманні рекомендованих умов зберігання, диски типу CD-R, DVD-R, DVD+R мають термін життя від 100 до 200 років. До того ж, інформацію потрібно періодично перезаписувати на іншій носій. А, скажімо, газетні видання існують вже більше 250 років і при правильних умовах зберігання їх фізичний стан задовільний.

На кінець 2012 року у відділі газетних фондів відцифровано 22 назви газет. Це 47 792 сторінки. Перші спроби відцифрування були зроблені на сканері MINOLTA PS 7000. Слід зазначити, що газетні фонди нестандартні за своїм форматом. Вони можуть бути розмірами від 34 x 26 см (ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль») до 65 x 45 см («Киевлянин»). Тому, на даному сканері була відсканована певна кількість газет форматом менше, ніж А2. А оскільки на перспективу запланована відцифровка газети «Киевлянин», то пізніше бібліотекою придбано фотоапарат Canon EOS 450D. Це цифрова дзеркальна камера з автофокусом, автоекспозицією і встроєним спалахом. І хоча розмір зображення недостатньо високий (22,2 x 14,8 мм), на сьогодні це єдина можливість відцифрувати газетні фонди.

Отже, першою газетою, що була відцифрована, став ілюстрований додаток до газети «Киевская мысль» 1910 року (одна з провідних ліберальних газет тогочасної України). Надалі відцифровано такі газети: «Буковина» (1892–1894, 1897, Чернівці) – «політичний та науковий часопис для народу руського», «Відродження» (1918, Київ) – щоденна безпартійна

демократична газета, «Державний вісник» (1918, Київ), «Діло» (1880–1886, Львів) – «руска политична часопись», «Громадська думка» (1905–1906, Київ) – політична, економічна і літературна газета, «Рада» (1906–1914, Київ), що вважається продовженням газети «Громадська думка», «Нова Рада» (1917–1919, Київ) – газета політична, економічна і літературна, «Харьковские известия» (1818) – перша газета України, «Хлібороб» (1905, Лубни) – перша газета українською мовою на території Східної України. У поточному році продовжується робота з відцифрування газети «Киевлянин». Саме ця газета залишається однією з найпопулярніших серед наших користувачів, оскільки збереглася у відділі з моменту виходу (перший номер газети побачив світ 1 липня 1864 року) і до моменту закриття 1916 року. Окрім того, газета висвітлювала всі події, які відбувалися у Києві, повсякденне життя киян і округи; авторські дописи – статті, фейлетони; містила театральну та літературну критику; на її сторінках відбувалися мовні дискусії, що, безумовно, є цінним джерелом інформації для дослідників.

Хочемо зазначити, що правильність нашого вибору стосовно газет, підготовлених до відцифрування, підтверджують і статистичні дані (лише за липень – серпень поточного року прочитано 101 диск газет). З них: 38 разів замовляли газету «Киевлянин», 29 разів – «Раду», 18 разів – «Нову Раду», 16 разів – «Відродження». Таких замовлень могло бути і більше, але, на жаль, відділ газетних фондів у читальному залі має лише два автоматизованих робочих місця: один комп'ютер має вихід в інтернет, другий призначений для читання електронних дисків. Читачам іноді доводиться ставати в чергу до комп'ютерів. Це говорить про те, що інтерес до газет не зникає. Сподіваємось, що завдяки оперативній роботі відділу програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж, газетні видання можна буде переглядати он-лайн на сайті НБУВ не лише безпосередньо у бібліотеці, а й вдома. Це, можливо, призведе до часткової втрати «реального» читача, але кількість «віртуального», безперечно, збільшиться.

Окрім зазначених видань, у відділі є добірка відцифрованих газет періоду Великої Вітчизняної війни, що виходили на окупованій території України. Серед них – газета «Краківські вісті» (1940–1945, Львів, Варшава), «Літаври» (1941, Київ), «Література і мистецтво» (1942, Київ), «Нове українське слово» (1941–1942, Київ), «Українське слово» (1941, Київ), «Відродження» (1942, 1943, Миргород, Тараща, Ромни). Нещодавно до відділу були передані листівки (на жаль, тільки в електронній версії), що

виходили під час Великої Вітчизняної війни і відіграли важливу роль у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників. Ось деякі з них: «Надзвичайне звітлення для мешканців України» (1942, Рівне), «За вільну Радянську Україну» (1944) – листівка підпільної партизанської організації, «Нова перемога військ Червоної Армії», «Комуніст» (1942) – спеціальний випуск для населення тимчасово окупованих областей Радянської України. Серед них навіть німецько-фашистська листівка «Амнестійний наказ обергрупен Фірера СС генерала Поліції Фон Дем Баха» (1943, Рівне). Цікавими, і тому затребуваними читачами є і газети 1920-х років: «Вечерний Киев» (1927 р.), «Культура і побут»: додаток до газети «Вісті ВУЦВК» (1927, Харків), «Кустар спілки» (1925, Харків).

Слід зазначити, що відділ газетних фондів НБУВ не лише відцифровує власні фонди, але й отримує з редакцій та видавництв обов'язкові примірники газет у електронному вигляді. Починаючи з 1997 року таких видань у відділі стає дедалі більше. Статистика свідчить, що у 2010 році до відділу надійшло 116 електронних видань газет, у 2011 році їх було вже 125, а на 1 жовтня 2012 року кількість таких газет складає 121 примірник. Газети на цифрових носіях інформації надсилають у двох примірниках: один зберігається як страхова копія, інший – надходить до читального залу відділу. Електронні видання різноманітні: загальноукраїнські («Газета по-українськи», «Комсомольская правда в Украине»), економічного спрямування («Все про бухгалтерський облік», «Економіст»), релігійні («Єдинство», «Христос есть ответ»), газети обласних Рад («Новая Николаевская газета», «Полтавський вісник»), регіональні газети («Полуостров») та ін. На всі електронні видання створені алфавітна та хронологічна картотеки, якими вже користуються відвідувачі. Окрім того, на електронну пошту відділу газетних фондів надходять електронні версії газет «Чернігівські відомості» (2010), «Київський телеграф» (2010), «Авангард» (2010–2012, Крим), «Нива» (2012, Чернігівка).

Отже, хочемо зазначити, що відцифрування газетних фондів є надзвичайно актуальним завданням. Сьогодні майже всі бібліотеки світу працюють у цьому напрямі. Тому головним завданням, яке постало перед співробітниками газетного фонду, є забезпечення збереження фонду (включно з електронними копіями газет), представлення їх у системах глобальних комп'ютерних комунікацій. Процес впровадження інноваційних технологій у газетному відділі вимагає від співробітників постійного удосконалення своїх професійних навичок. Зазначимо, що

співробітники відділу морально готові до реалізації проектів, пов'язаних з новітніми технологіями, прагнуть і хочуть розширити свої можливості в наданні нових послуг, доступу до інформаційних ресурсів. Все це, у комплексі, спрацює і на підвищення авторитету відділу.

Список використаних джерел

1. Носкіна Н. М., Біліменко Л. А. Актуальні питання збереження й використання газетних фондів / Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток : зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 24–27 травня 2005 р. – К., 2005. – С. 235–236.
2. Перспективи розвитку відділу газетних фондів 1986–1990 рр.: Архів НБУВ, оп. 1, спр. 2367, арк. 4–5.
3. Пояснительная записка к отчету о работе отдела в 1987 году: Архів НБУВ, оп. 1, спр. 2156, арк. 164.
4. Пояснювальна записка до звіту про роботу відділу газетних фондів у 1994 році: Архів НБУВ, оп. 1, спр. 2705, арк. 142.

УДК 025.174(477)''1950-1964''

Тетяна Галькевич,

мол. наук. співроб. НБУВ

Олена Донець,

мол. наук. співроб. НБУВ

ЗБРАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЛАКАТА 1950–1964 рр. У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті на основі системно-історичного підходу розглядається український радянський друкований плакат 1950–1964 рр. (за матеріалами зібрання відділу образотворчих мистецтв НБУВ), як мистецьке явище та водночас як один із видів зображальних джерел, що містить складну джерельну інформацію, заковану в певних зорових образах. У статті названі основні проблеми вивчення українського радянського друкованого плаката, а саме: питання його класифікації та систематизації, а також – атрибуції (установлення авторства).

Ключові слова: український друкований плакат, зображальне джерело, хрущовська відлига, класифікація плаката.

Український друкований плакат 1950–1960 рр. – багатогранне мистецьке явище, й разом з тим, один із видів бібліографічних зображальних джерел, що містять інформацію, заковану в певних зорових образах. Однією з його визначальних якостей є своєчасна фіксація історичних фактів, а саме: хроніка політичних, ідеологічних та культурно-мистецьких подій та заходів. Мистецтво плаката дає змогу поринути у тогочасну дійсність, таку, якою її відбили плакатні гасла та візуальні образи. Адже «плакат є універсальним пам'ятником своєї епохи. Причому у мистецтві плаката – масовому й оперативно реагуючому на найважливіші події сучасного життя, цей зв'язок з епохою проявляється найсильніше»¹. Проте, український радянський плакат зазначеного періоду не можна

¹ Грідіна І. М. Зображальні джерела в дослідженні духовного життя населення України в роки Другої Світової війни / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Українська АН // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць – К. : вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 34. – С. 135–144.